

**Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра теорії та історії держави і права**

**КУРСОВА РОБОТА
З НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ
ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА**

на тему:

***Інтерпретаційно-правові акти:
сутність, види, властивості.***

**Студентки групи ПР-13
Т.Л.Саламандри**

(підпис)

Керівник курсу:
к.ю.н., доц., М.В.Кравчук

Викладач:
В. М. Кравчук

(підпис)

Тернопіль – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ 1. Роль тлумачення у застосуванні і реалізації права.....	5
1.1 Поняття і суть тлумачення.....	5
1.2 Значення тлумачення правових норм.....	8
Розділ 2. Поняття та види інтерпретаційних актів.....	12
2.1 Сутність та ознаки інтерпретаційних актів як завершальної стадії офіційного тлумачення права.....	12
2.2 Класифікація інтерпретаційних актів.....	15
2.3 Співвідношення нормативного акту з актами тлумачення права....	17
Розділ 3. Роль Конституційного Суду України в інтерпретаційній діяльності.....	21
ВИСНОВКИ.....	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	30

ВСТУП

Актуальність теми. Тлумачення норм права є необхідним і важливим елементом правореалізаційного процесу. Без з'ясування справжнього смислу і значення норми права неможливе її одноманітне і правильне застосування. Не випадково проблеми теорії тлумачення завжди були в центрі уваги юридичної науки.

Посідаючи важливе місце в загальній теорії права, дослідження ефективності правових норм, проблема тлумачення норм права, разом з тим належить до недостатньо вивчених питань юридичної науки. Особливого значення це питання набуває в контексті вдосконалення законодавства, його швидкій зміні по всіх галузях права за умов нестабільних соціально-політичних умов, що беззаперечно призводять до зниження якості прийнятих законів як з точки зору техніко-юридичної форми, так і правового змісту, а також до виникнення колізій та прогалин в законодавчому матеріалі.

Активізація інтересу до проблем тлумачення норм права обумовлена також стрімким розвитком законодавчого масиву, трансформацією суб'єктного складу правоінтерпретаційної діяльності, чому завжди іманентні істотні зміни в загальнотеоретичних уявленнях.

Проблема правотлумачення загалом, та актів тлумачення норм права зокрема, становить неабиякий інтерес як у теоретичному аспекті, так і в практичній площині.

Незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених процесу тлумачення норм права, актуальною залишається проблема комплексного узагальнюючого дослідження самих актів тлумачення норм права (інтерпретаційних актів) як окремої категорії юридичної науки та одного з елементів системи правових актів.

Важливість наукового дослідження актів тлумачення норм права полягає в тому, що від правильного тлумачення норм права, ефективної дії та впливу інтерпретаційних актів на всі сфери суспільного життя загалом

залежить порядок у суспільстві, законослухняність його членів, результатом чого є підвищення рівня законності і правової культури суспільства.

Все сказане обумовлює актуальність комплексного підходу до вивчення проблем тлумачення норм права з погляду сучасних підходів і потреб правозастосовної практики.

Вагомий внесок у розробку проблематики тлумачення внесли сучасні учені-правознавці С.С. Алексеев, П.О. Недбайло, П.М. Рабінович, Ю.М. Тодика, Т.Я. Хабрієва, Н.І. Хабібуліна, М.В. Цвік, О.Ф. Черданцев, В.М. Шаповал, М.Д. Шаргородський, А.С. Шляпочников, Б.С. Ебзеев, і багато інших. Проте, стан вітчизняного наукового доробку в сфері тлумачення норм права суттєво відстає від зростаючих потреб у таких дослідженнях.

Метою роботи є комплексна правова характеристика інтерпретаційних правових актів в процесі тлумачення правових норм.

Для досягнення поставленої мети, необхідно вирішити такі завдання:

- визначення поняття, суті та значення тлумачення правових норм;
- дослідження сутності та ознак інтерпретаційних актів як завершальної стадії офіційного тлумачення права;
- вивчення класифікації інтерпретаційних актів;
- дослідження співвідношення нормативного акту з актами тлумачення права;
- визначення ролі Конституційного Суду України в інтерпретаційній діяльності.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері тлумачення правових норм.

Предметом роботи є сукупність способів тлумачення правових норм в правозастосовній діяльності.

В основу методології покладено комплексний підхід до аналізу об'єкта та предмета дослідження, який передбачав використання широкого кола загальнонаукових та власних правових методів: діалектичного, герменевтичного, формально-юридичного та порівняльно-правового методу.

РОЗДІЛ 1

РОЛЬ ТЛУМАЧЕННЯ У ЗАСТОСУВАННІ І РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА

1.1 Поняття і суть тлумачення

Термін «тлумачення» (інтерпретація) є багатозначним. У гуманітарних науках за його допомогою позначається спосіб пізнання різноманітних об'єктів культури (інтерпретація творів мистецтва, інтерпретація культурного значення матеріальних об'єктів, створених людиною, тощо) або розуміння різних мовних текстів (письмових джерел). Саме в останньому сенсі розуміється цей термін, коли мова йде про тлумачення норм права.

Тривалий час увага вчених зосереджувалася переважно на дослідженні проблем тлумачення в межах загальної теорії права, галузевим юридичним наукам не приділяли належної уваги щодо особливостей тлумачення норм права, що формують галузь [3, с. 62].

У загальній теорії права під тлумаченням правових норм (права, закону) розуміється інтелектуальна діяльність, спрямована на розкриття смислового змісту правових норм.

Дещо відмінна характеристика надається тлумаченню, коли йдеться про офіційне й неофіційне тлумачення. У такому разі тлумачення як сукупність певних висловлювань (пропозицій), що розкривають зміст норм права, розглядається з позиції того, ким воно здійснюється, від якого суб'єкта походить, чи володіє, відповідно, формальною обов'язковістю для інших суб'єктів. Фактично йдеться про тлумачення як роз'яснення змісту норми одним суб'єктом іншому.

Як зазначає М. В. Кравчук, тлумачення правової норми – це діяльність суб'єктів щодо усвідомлення (з'ясування) і роз'яснення змісту правової норми з метою правильного її застосування і реалізації [4, с. 188].

О.Ф. Скакун, розширивши визначення вживаної термінології, зауважує: «Це інтелектуальна діяльність суб'єкта щодо встановлення точного

сміслу (змісту) норм права, яка здійснюється за допомогою певних прийомів і засобів та має на меті правильну реалізацію й підвищення ефективності правового регулювання суспільних відносин» [17, с. 446].

Наведене визначення дозволяє виділити ознаки тлумачення норм права. По-перше, тлумачення - це діяльність як форма існування людського суспільства, прояв активності суб'єкта; має свідомий характер та включає мету, засіб, результат і сам процес. Часто поряд із терміном «діяльність» використовується поняття «процес» (від лат. *processus* - просування), що визначається як послідовна зміна явищ, станів розвитку чого-небудь, сукупність послідовних дій для досягнення відповідного результату. Вважаємо за доцільне використовувати термін «діяльність», оскільки він повніше визначає природу тлумачення норм права, адже враховує і процес, і результат, і мету й засоби її досягнення. Як справедливо зазначає І. Кривошия, тлумачення норм права - це не саме пізнання, а діяльність щодо встановлення змісту правового акта для його практичної реалізації [7, с. 5].

По-друге, юридична інтерпретація - це розумова (інтелектуальна) діяльність. Так, більшість учених визначають тлумачення права саме через категорію «розумовий», або «інтелектуальний». Б.В. Малишев вказує, що тлумачення права - це процес мислення, спрямований на з'ясування змісту норм права [9, с. 10].

По-третє, тлумачення норм права має цільовий характер. Так, метою тлумачення правових норм, на думку І.А. Сердюк, може бути усунення невизначеності правових норм та їх суперечностей, з'ясування сенсу норм і принципів та їх роз'яснення, з'ясування наміру законодавця [16, с. 153]. Крім того, інтерпретаційна діяльність передбачає виявлення прогалин у чинному законодавстві та сприяє їх заповненню. Однак питання про здатність заповнення прогалин у праві за допомогою тлумачення постає в контексті «судової правотворчості» або «дискреційних повноважень суду» та не має однозначної відповіді.

По-четверте, правотлумачення має уточнюючий характер, що знаходить відображення під час реалізації права, особливо в процесі правозастосування, коли виникає необхідність конкретизувати певні елементи норм права. Конкретизація виступає тією основою, через яку абстрактна норма стає конкретною, а тому більш зрозумілим стає її зміст у результаті тлумачення.

По-п'яте, тлумачення має опосередкований характер, оскільки використовуються знання, які опосередковують з'ясування змісту норм права, а саме: а) мови, якою сформульовано норму права; б) про систему права, зв'язки норми, що тлумачиться, з іншими нормами; в) про генетичні зв'язки норми права; г) про умови, обставини реалізації норм права, їх функціональні зв'язки в процесі реалізації з іншими соціальними явищами. Наведеним ознакам відповідають способи тлумачення, що визначаються як сукупність відносно відособлених прийомів і правил, за допомогою яких інтерпретатор розкриває суть норми з метою правильного й уніфікованого її розуміння та застосування [3, с. 62].

Опосередкованість тлумачення обумовлюється не лише використанням вказаних знань і способів, а й тим, що правове регулювання конкретної ситуації нерозривно пов'язане з діяльністю інтерпретатора. Останній є посередником між існуючим правовим актом і казусом, що трапився в житті суспільства. У цьому контексті цікавим є факт, що термін «посередник» походить від латинського *interpres*.

По-шосте, тлумачення - це суб'єктивний процес пізнання, як з'ясовуємо із зазначеного. Крім того, суб'єктивний характер тлумачення обумовлюється також його творчим характером, адже під час тлумачення тієї чи іншої норми права досягаються нові знання, що відображають її зміст.

По-сьоме, тлумачення норм права ґрунтується на відповідних принципах: справедливості, добросовісності, неупередженості, розумності, обґрунтованості й повноти застосування прийомів (засобів). Принципи

інтерпретації - це основні вимоги, що ставляться до діяльності щодо пізнання змісту норм права.

Так, тлумачення норм включає два елементи: з'ясування (під яким варто розуміти гносеологічний процес, що характеризується внутрішньою розумовою діяльністю щодо встановлення змісту правових норм) та роз'яснення (пояснення іншим суб'єктам, зовнішнє вираження з'ясованого сенсу правових норм) [11, с. 109].

До основних функцій тлумачення права належать :

- пізнавальна (інформаційна) - пізнання інтерпретатором сутності норми права, яка знайшла свій вираз у нормативному розпорядженні;
- конкретизуюча - уточнення норми права з урахуванням певної справи, визначених обставин;
- регулятивна - виконання офіційним актом тлумачення спільно з нормою регулятивних функцій;
- правоконтролююча - виявлення недоліків норми права і доведення до відома відповідних правотворчих органів про необхідність її вдосконалення;
- правозабезпечувальна - утримання від свавільного застосування нормативних приписів, забезпечення єдності законності та безперервності правового регулювання, ефективності правозастосовної діяльності [20, с. 93].

Отже, під час з'ясування змісту будь-якого нормативно-правового акта інтерпретатор має справу з певною знаковою системою - словесно-документальною, мовно-логічною формою викладу волі законодавця, яка отримала конкретне юридичне вираження. Тому інтерпретація правових норм повинна ґрунтуватися на філологічному тлумаченні, на аналізі властивостей правових норм та на приписах самого закону.

1.2 Значення тлумачення правових норм

Тлумачення правових норм є складним юридичним явищем, яке насамперед має практичне значення, забезпечуючи всебічність,

комплексність та об'єктивність тлумачення правових норм і являється складовою частиною процесу застосування права. Це складне явище, яке має інтелектуально-вольовий характер і направлене на пізнання і пояснення змісту права. Без правильного розуміння значення і змісту норм права і нормативно-правових актів неможливе правильне застосування правових норм. Це обумовлено тим, що право має абстрактний характер.

Тлумачення норм права є однією із найважливіших умов правотворчої і особливо правозастосовчої діяльності. На думку М.П. Молибога, необхідність тлумачення викликана тим, що в ході його проведення уточнюється не тільки загальний зміст і значення даної норми, але й більш конкретні її елементи, а саме: основна ціль прийняття нормативно-правового акту, його роль і призначення, можливі наслідки застосування, місце нормативно-правового акту в системі законодавства і характер його взаємодії з іншими актами. Таким чином, за допомогою тлумачення створюються передумови не тільки для більш глибокого розуміння нормативно-правових актів і норм, які в них знаходяться, але й для більш повного і ефективного їх застосування [11, с. 110].

Як зазначає М.В. Котенко, необхідність у тлумаченні правових норм виникає, по-перше, у зв'язку з тим, що норми права мають загальний і абстрактний характер і не завжди зрозумілий їх зміст, водночас як реальні суспільні відносини завжди конкретні, мають низку індивідуальних особливостей. По-друге, недоліки законодавчої техніки, що зустрічаються інколи в правозастосовчій практиці, породжують юридичні колізії, що також сприяє виникненню необхідності в тлумаченні правових норм [3, с. 63].

Процес тлумачення є обов'язковим для подальшої реалізації правових норм, оскільки під час його здійснення виявляються можливі наслідки дії акта, що тлумачиться, суспільно-історичні умови його прийняття, а також мета й соціальне спрямування. Так досягається мета тлумачення норми права, виражена в точному та єдиному розумінні й застосуванні закону,

недопущенні двоякого трактування й спотворення його змісту, який законодавець вклав у відповідну словесну форму [20, с. 94].

Необхідність тлумачення юридичних норм на практиці обумовлена такими основними причинами: невідповідність норм фактичним умовам життя. Не виключено виникнення відносин, котрі не існували, або не були політичними на момент видання норм права, але з часом стають такими, що підпадають під її дію; юридичні норми часто містять спеціальні правові поняття, які мають багатозначний характер. Людині, що не має юридичної підготовки, нелегко визначити, хто може бути власником “джерела підвищеної небезпеки”. Законодавець, формулюючи норми права, виходить не з того, які існують місцеві діалекти і значення тих чи інших слів, а з того, як вони використовуються в спеціальних галузях знань, як вони склалися в правозастосовчій практиці.

Необхідність тлумачення норм права обумовлена також особливостями зовнішнього оформлення норм права, їх мовно-логічною і юридичною формою. Оскільки нормативно-правові акти викладені на літературній мові народу, в різних сферах суспільних відносин і знань, то з'ясування їх змісту потребує іноді великих зусиль від суб'єктів правозастосування, знання правової, літературної і спеціальної термінології. Мова є загальним засобом спілкування, правовідносин між людьми, виконує комунікативну, інформаційну функцію, при її допомозі встановлюються ділові стосунки і взаємозв'язки. Законодавець при оформленні норм права використовує також формальну, діалектичну й інші види логіки, що також вимагає роз'яснення змісту правових норм.

Законодавець, формулюючи нормативно-правові акти, виходить не з того, які існують місцеві діалекти і значення тих чи інших слів, а з того, як вони використовуються в спеціальних галузях знань, як вони склалися в правозастосовчій практиці і в міжнародно-правових документах. Надзвичайно велике значення в даному процесі має правильне розуміння понять, оскільки в літературній мові слово і поняття не співпадають. Поняття

складаються із декількох суджень, слів і термінів. Наприклад, в поняття «право власності» входить право володіння, право користування і право розпорядження [14, с. 247].

Необхідність тлумачення норм права обумовлена і тим, що норми права взаємопов'язані. Це означає, що норми права діють не ізольовано одна від одної, а в певній системі. Вони регулюють певну систему однорідних суспільних відносин, якщо брати певні правові інститути. Наприклад, в цивільному праві в інститут «цивільно-правовий договір» входить саме поняття договору, сторони договору, підстави припинення цивільно-правового договору, розірвання договору. Тлумачення норм права обумовлено двома факторами. По-перше, необхідністю і потребами правозастосувальної діяльності державних і інших суб'єктів суспільних відносин. По-друге, потребами навчального процесу в юридичних вузах і юридичною наукою, яка аналізує і узагальнює правові поняття. В процесі тлумачення нормативно-правових актів встановлюється значення нормативних приписів, основна мета, ціль і соціальна направленість, місце в системі правового регулювання [17, с. 277].

Таким чином, тлумачення права служить правильному, точному і однозначному розумінню і застосуванню нормативно-правових актів, що в свою чергу впливає на стан законності і правопорядку. Тлумачення не повинно вносити поправок в діючі нормативно-правові акти. Воно не повинно підміняти правотворчий процес. Тлумачення пов'язано з необхідністю з'ясувати загальні і спеціальні юридичні терміни. Такі роз'яснення можуть даватись в офіційних нормативно-правових актах. Особливе значення тлумачення правових норм набуває в процесі правового виховання і правової пропаганди.

РОЗДІЛ 2

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНИХ АКТІВ

2.1 Сутність та ознаки інтерпретаційних актів як завершальної стадії офіційного тлумачення права

Тлумачення нормативно-правових актів може закінчуватися виданням відповідного акта інтерпретації, який роз'яснює і уточнює нормативно-правовий акт.

Науковець С. Палешник визначав інтерпретаційно-правові акти як акти-документи, які містять конкретизуючі нормативні приписи, що роз'яснюють юридичні норми [13, с. 261]. Л.Г. Матвеева дотримувалася такої ж думки. Однак вона ще виділяла такі риси інтерпретаційних актів:

- 1) за їх допомогою не встановлюються нові норми права, а чинні не скасовуються і не змінюються;
- 2) у них містяться приписи, що вказують на те, як слід розуміти і застосовувати чинні норми права;
- 3) ці акти можуть видаватися органами, які не мають правотворчої компетенції, але наділені правом тлумачення;
- 4) їх зміст не може виходити за межі норм, що тлумачаться;
- 5) зміст таких норм знаходить своє вираження тільки в сукупності більш детальних інтерпретаційних положень, а не створює нових правових норм;
- 6) вони не повинні братися за основу вирішення юридичної справи, а правозастосовний орган має посилатися на закон як на юридичну підставу вирішення справи тощо [10, с. 28].

Щодо сучасних науковців, то О. Ф. Скакун під інтерпретаційно-правовим актом розуміє акт-документ, який містить роз'яснення змісту і порядку застосування правової норми, сформульоване уповноваженим органом у межах його компетенції, і має обов'язкову силу для всіх, хто

застосовує норми, що роз'яснюються [17, с. 445]. О.М. Юхимюк говорить, що інтерпретаційні акти - це правові акти компетентних державних органів, які містять результат офіційного тлумачення, мають обов'язковий характер і є невід'ємними від нормативного акта, що тлумачиться [20, с. 93].

На думку Л. Г. Матвеевої, у структурі акта тлумачення потрібно виділяти змістову і формальну сторони. До змістової належать ідея, тема, проблема, викладена в інтерпретаційних розпорядженнях,- це суть усього акта тлумачення. Змістову структуру становлять загальні (нормативні) або індивідуально-конкретні владні правороз'яснювальні розпорядження. Оскільки більшість актів оформляється в письмовому вигляді - як акти-документи, то й зовнішня сторона тут має важливе юридичне значення. Формальна сторона - це розміщення основних елементів і зв'язки, що забезпечують цілісність і завершеність акта, а також комплекс реквізитів. Характерними реквізитами інтерпретаційних актів є найменування виду відповідного акта, заголовок, місце і час його складання, відомості про те, від якої особи чи органу виходить цей акт, юридична достовірність [10, с. 62].

Стохастична структура акта тлумачення уможливорює в кожній конкретній ситуації з'ясувати стаціонарні (постійні) і змінні (непостійні) її компоненти, зв'язки, відносини. Річ у тому, що досягнення тієї чи тієї мети акта тлумачення вимагає конкретного «набору» елементів: суб'єктів, учасників, дій, використовуваних засобів і способів, часу, фінансових, організаційних та інших ресурсів.

Тимчасова структура інтерпретаційних актів дає змогу простежити послідовність їх видання в часі, співвідношення між основними і допоміжними, первинними і вторинними актами тлумачення. Вивчення тимчасової структури розглянутих актів тлумачення дозволяє виявляти чинні в конкретний момент акти, а також ті, що втратили силу, етапи внесення в них доповнень і змін. Наприклад, постанова Пленуму Верховного Суду України від 29 грудня 1976 р. № 11 «Про судові рішення» замінена на постанову

Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 р. № 14 «Про судові рішення у цивільній справі».

Просторова структура виявляється в наявності різноманітних типів, видів і підвидів актів тлумачення норм права, які одночасно діють у правовій системі суспільства. Аналіз цієї структури сприяє більш комплексному та системному вивченню актів тлумачення, що особливо важливо з уваги на кількість інтерпретаційних актів, які видаються у правовій системі [8, с. 310].

Функціональна структура, по-перше, показує, наскільки ефективно функціонує кожний з видів інтерпретаційних актів; по-друге, розкриває способи взаємодії (зв'язку, відносин) між різними їхніми видами; по-третє, вказує на функції, які виконують акти тлумачення, на відміну від інших правових актів (нормативно-правових, правозастосовних тощо), у правовому регулюванні. У цьому випадку вже самі інтерпретаційні акти виступають у ролі детермінантів щодо економічної та політичної, духовної та інших сфер життєдіяльності суспільства. Зазначена структура дозволяє виділяти наслідки (позитивні і негативні), до яких приводить видання окремих актів тлумачення чи їхніх типів, видів і підвидів.

Горизонтальна структура дає змогу розглянути способи взаємодії різноманітних актів тлумачення, що мають однакову юридичну силу (постанови Пленуму Вищого господарського суду України, постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України та постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ).

Вертикальна структура передбачає підпорядкованість інтерпретаційних актів нижчого рівня актам тлумачення вищого рівня.

Розглядаючи структуру актів тлумачення, автори найчастіше виходять із загальноприйнятого положення, що письмова форма правових актів припускає структурування тексту акта і його побудову за правилами юридичної техніки, відповідно до визначених мовних, граматичних, графічних та інших вимог. Тому варто виділяти лінгвістичну структуру інтерпретаційного

акта, яка виражається в особливій юридичній мові зазначених актів, використанні граматичних і графічних засобів викладу правового матеріалу.

М.Д. Савенко до загальних характеристик юридичної мови актів тлумачення відносить: офіційний характер, документальність, ясність і простоту мови, максимальну точність, визначеність викладу, економічність використання в тексті актів мовних засобів, зв'язність і послідовність викладу, експресивну й емоційну нейтральність, безособовий, не індивідуальний характер [15, с. 12], повноту, цілісність, логічну завершеність та державність мови.

Розгляд логічної, або логіко-філософської, структури дозволяє відобразити взаємозв'язок частин і цілого, елементів і системи, змісту і форми акта тлумачення норм права. Саме ця категорія розкриває її будову як цілісного і самостійного правового явища в правовій системі суспільства.

Серед правил, які стосуються структури акта тлумачення норм права, можна виділити правило про те, що норми більш загального характеру слід розміщувати на початку документа; однорідні норми потрібно виділяти, викладати компактно, а не в різних частинах документа; у великих за обсягом актах тлумачення норми потрібно об'єднувати у глави, розділи, частини; кожна глава, розділ, частина повинна мати назву.

Стандартність актів тлумачення у вигляді юридичних документів найбільшою мірою виявляється в наявності спільних складників - реквізитів (від лат. *requisitum* - необхідне, потрібне) - вихідних, обов'язкових даних документа, відсутність яких позбавляє діловий папір юридичної сили. Кожен документ містить тільки йому властивий набір реквізитів та порядок їх розміщення.

2.2 Класифікація інтерпретаційних актів

Що стосується класифікації інтепретаційно-правових актів, то вона так само є предметом дискусій багатьох науковців, адже їх внутрішня структура

має свої підсистеми. Відомо, що залежно від суб'єктів, які тлумачать нормативно-правову норму, офіційне тлумачення поділяється на кілька видів: автентичне, легальне, нормативне і казуальне. У зв'язку з цим виділяють акти автентичного, легального, нормативного і казуального тлумачення, яким притаманні свої ознаки. Тому до системи актів офіційного тлумачення ми будемо відносити: 1) роз'яснення, що містяться у рішеннях Конституційного Суду України; 2) роз'яснення Пленуму Верховного Суду України; 3) роз'яснення колегій Вищого спеціалізованого суду; 4) роз'яснення президій судів Автономної Республіки Крим, обласних судів; 5) роз'яснення місцевих судів [2, с. 85].

На думку В. М. Кравчука, офіційні акти тлумачення у вигляді рішень, ухвал та постанов суду мають бути гранично повними, ясними, чіткими, викладеними у встановленій законом послідовності. Водночас у рішеннях, ухвалях та постановах не повинно бути зайвої деталізації, яка не має правового значення у справі, а також незрозумілих словосполучень, надто довгих речень [4, с. 36], що ускладнюють сприйняття фактичних обставин.

Щоб акти тлумачення норм права були бездоганні, треба дотримуватися вимог щодо їх складання. Вимоги до окремих процесуальних документів (інтерпретаційних актів) викладено в нормах процесуального законодавства.

Дещо іншу структуру мають акти офіційного казуального тлумачення. До таких належать судові рішення, постанови, ухвали судів загальної юрисдикції. Офіційні акти тлумачення норм права, в яких відображаються процесуальні рішення, мають типову структуру: вступна частина, описово-мотивувальна та резолютивна.

Що стосується резолютивної частини інтерпретаційного акта (постанов та ухвал), то до неї є вимога завершеності. Ця частина рішення має повідомляти читачеві про остаточний результат розгляду судом конкретної справи. Суддя повинен подбати про чітке формулювання способу звернення

рішення суду до виконання, зокрема щодо сплати судових витрат, якщо це передбачено [8, с. 313].

Офіційні інтерпретаційні акти загального характеру органів державної влади та органів місцевого самоврядування мають подібну до вищезазначеної структуру. Вони, як і всі інші акти офіційного нормативного тлумачення, обов'язково мають свою назву, реквізити. Їхній зміст охоплює вступну частину, в якій за загальним правилом викладаються мотиви прийняття конкретних актів та вказуються роз'яснювальні в них нормативні приписи. Саме ж тлумачення норм права міститься в основній частині інтерпретаційного акта, яка може мати і просту будову (складатися з одного або декількох абзаців), і досить складну (поділену на пункти і розділи).

2.3 Співвідношення нормативного акту з актами тлумачення права

Спільним у нормативно-правових актів, актів застосування та актів тлумачення норм права є те, що:

- у поєднанні вони утворюють так звану "тріаду" правових актів;
- усі правові акти мають юридичну силу, державно-владний обов'язковий характер;
- усі види правових актів можуть походити від одних і тих самих органів та посадових осіб (парламенту, уряду, глави держави, міністерства тощо).

Нормативно-правовий акт відрізняється від інших правових актів, зокрема інтерпретаційних актів (актів тлумачення) тим, що:

- нормативно-правовий акт містить норми права, тобто приписи для невизначеного кола суб'єктів. Інші юридичні акти ніколи не встановлюють норми права, зокрема правозастосовчі акти — індивідуальні приписи, що адресовані персонально до зазначених у них осіб, а акт тлумачення дає лише роз'яснення змісту чинних норм права;

- нормативно-правовий акт містить норми права загального характеру, він поширює свою дію на всіх суб'єктів права, тоді як акт застосування має індивідуальну спрямованість, поширює чинність норми права на конкретну ситуацію, стосується конкретних осіб;

- нормативно-правовий акт призначений для багаторазового використання, а акти застосування мають одноразову чинність;

- акт застосування норм права та інтерпретаційний акт приймаються на основі нормативно-правового акта;

- акт застосування включає обов'язок підкорення — виконати сформульоване у справі рішення;

- акт тлумачення норми права не містить нових нормативних приписів, він є уточнювальним судженням про вже наявну норму права;

- нормативно-правові акти виражають метод загальнонормативного, абстрактного правового регулювання, а інші правові акти — метод індивідуального (казуального) регулювання;

- нормативно-правові та інтерпретаційні акти завжди мають документальну форму вираження, а акти застосування — не завжди [16, с. 157].

Аналіз вищевикладеного дозволяє виокремити відмінності наведених різновидів правових актів за такими підставами:

1) за змістом: нормативно-правовий акт містить норми права (правила поведінки загального характеру); правозастосовний акт - правила поведінки індивідуального характеру; правоінтерпретаційний акт - правила їхнього розуміння;

2) за зовнішньою формою виразу: нормативно-правовий акт має лише письмову форму (вона може являти собою або повноцінний документ із усіма необхідними реквізитами, або ж резолюцію на документі, на зразок санкції суду на арешт обвинуваченого чи проведення обшуку), в той час як правоінтерпретаційний акт може бути письмовим або вербальним (лише для

казуального тлумачення норм права), а правозастосовний акт - письмовим, вербальним чи конклюдентним;

3) за юридичною формою (назвою документа): попри той факт, що окремі різновиди правових актів можуть мати однакову назву (наприклад, постанова, указ, наказ), для кожного з них передбачена і особлива форма. Для нормативноправового акта, наприклад, закон; для правозастосовного акта - вирок, протест тощо;

4) за внутрішньою структурою (внутрішньою будовою): нормативно-правовий акт може складатися з преамбули, частин, розділів, статей, параграфів, пунктів, підпунктів, а правозастосовний і правоінтерпретаційний акти - зі вступної, описової (констатуючої), мотивувальної та резолютивної частин [17, с. 447];

5) залежно від можливості самостійного існування в механізмі правового регулювання: нормативно-правовий та правозастосовний акти мають своє самостійне значення в механізмі правового регулювання суспільних відносин, у той час як правоінтерпретаційний акт такого значення не має і повністю поділяє долю норми права, що тлумачиться;

6) за субординацією в механізмі правового регулювання: нормативно - правовий акт є юридично первинним по відношенню як до правозастосовного, так і до правоінтерпретаційного актів;

7) по відношенню до джерел права: національна правова доктрина України виходить із того, що нормативно-правовий акт є основним джерелом права, в той час як інтерпретаційно-правовий та правозастосовний акти (навіть, якщо вони прийняті вищими судовими органами) джерелом права не визнаються;

8) за дією на коло суб'єктів: нормативно-правовий і правоінтерпретаційний акти поширюють свою дію на кількісно невизначене коло суб'єктів, у той час як адресати правозастосовного акта визначені поіменно;

9) за сферою дії: нормативно-правовий і правоінтерпретаційний акти поширюють свою дію на кількісно невизначене коло життєвих випадків (виняток складає казуальне тлумачення), дія ж правозастосовного акта обмежена конкретним життєвим випадком;

10) за вектором (напрямком) дії у часі: нормативно-правовий та інтерпретаційно-правовий акти можуть мати як пряму, так і зворотню дію в часі, в той час як правозастосовні акти останньої не мають;

11) залежно від можливості оскарження: нормативно-правовий та інтерпретаційно-правовий акти за загальним правилом не підлягають оскарженню, а правозастосовний акт може бути оскарженим. Не є винятком із загального правила навіть рішення вищих судових органів у конкретних справах, які можуть стати предметом розгляду у відповідних міжнародних судових установах чи відповідних органах міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

РОЗДІЛ 3

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ В ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Конституційний Суд України як єдиний орган конституційної юрисдикції, що здійснює судовий нормоконтроль та тлумачення Конституції України та законів України, покликаний своєю діяльністю забезпечувати верховенство Конституції України на всій території держави, тобто охороняти Конституцію України, гарантувати конституційну законність. Функціональне призначення рішень Конституційного Суду України про офіційне тлумачення Конституції України та законів України - це юридичний засіб забезпечення їх правильного та однозначного розуміння та застосування, а отже, вагомий засіб забезпечення конституційної безпеки, оскільки впливає на правову систему в цілому.

Конституційний Суд України дає офіційне тлумачення за відповідними клопотаннями органів публічної влади, фізичних та юридичних осіб. Для надання такого клопотання передбачені спеціальні підстави. Так, Законом України «Про Конституційний Суд України» встановлено, що підставою для конституційного подання щодо офіційного тлумачення Конституції України та/або законів України є практична необхідність у з'ясуванні або роз'ясненні, офіційній інтерпретації положень Конституції України та законів України (ст. 93). При цьому не встановлено конкретних обставин, на які суб'єкт конституційного подання може посилається для обґрунтування практичної необхідності в тлумаченні. Отже, суб'єкт обґрунтовує таку необхідність будь-якими фактами та обставинами, а Конституційний Суд України визначає їх достатніми або такими, що не є підставою для відкриття провадження в справі [18, с. 87].

Суб'єкти конституційного звернення до Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України для розгляду відповідної справи Конституційним Судом України

мають обґрунтувати наявність неоднозначного застосування положень Конституції України або законів України судами, іншими органами державної влади. При цьому таке неоднозначне застосування норм, на переконання суб'єкта звернення, має призводити до порушення або порушувати його конституційні права та свободи (ст. 94 цього закону). Отже, на відміну від підстави для конституційного подання, підстава для конституційного звернення законом чітко визначена. Нею є неоднозначність застосування норм права, яка призводить до порушення прав і свобод суб'єкта звернення. Конституційний Суд України в Ухвалі від 16.11.2006 р. № 13-у визначив таку неоднозначність як ситуацію, «коли одна й та сама норма правового акта застосовується органами державної влади по-різному за однакових обставин. Відмінність судових рішень, пов'язаних із наявністю різних обставин, а не різним застосуванням одних і тих же правових норм, не може вважатися неоднозначним застосування Конституції України та законів України» [1, с. 39].

Функції конституційного нормоконтролю та тлумачення Конституції України та законів прямо пов'язані: без інтерпретації конституційної норми реалізація нормоконтролю неможлива, оскільки перевірити, чи відповідає оскаржуваний акт Конституції України, можливо лише за умови розкриття смислу та змісту конституційної норми. Крім того, положення оскаржуваного акта також тлумачаться у світлі конституційних норм та принципів, а отже, тлумачення конституційних норм зумовлює необхідність інтерпретації законів та інших правових актів, чия конституційність поставлена під сумнів суб'єктом конституційного звернення. Конституційні норми, як правило, не деталізовані в конституційному тексті, а розкриваються в поточному законодавстві. Тому під час тлумачення норм Конституції України Конституційний

Суд України може звертатися до норм законів, що конкретизують конституційні правоположення, і визначати через них зміст окремих конституційних правоположень, якщо ці норми не суперечать Конституції України. В іншому випадку, якщо Конституційний Суд України визначатиме

зміст конституційної норми через неконституційну норму закону або норму закону, конституційність якої не визначено, він поставить норму закону за юридичною силою вище за норму Конституції України.

Виходячи з ідеї необхідності раціональної організації суспільних відносин, Конституційний Суд України намагається встановити зв'язок між текстом Конституції України та розмаїттям економічних, соціальних, етнічних та політичних інтересів. При цьому він, не змінюючи тексту Конституції України, фактично вдосконалює зміст конституційних положень через офіційне тлумачення, базуючись, як правило, на наукових уявленнях про природне право, його принципи, форми й способи реалізації тощо. Він усуває невизначеність термінів, зменшує неузгодженість окремих положень Конституції України та законів, вкладає в конституційну дефініцію науковий зміст.

Конституційна інтерпретація здійснюється в кількох сферах:

- 1) офіційне нормативне тлумачення Конституції України;
- 2) тлумачення, здійснюване під час перевірки конституційності нормативних актів, публічних (внутрішніх та міжнародних) договорів;
- 3) інтерпретація конституційних норм під час вирішення спорів про компетенцію між органами публічної влади;
- 4) тлумачення конституційних норм під час розгляду скарг на порушення законом конституційних прав та свобод громадян і перевірки конституційності законів за запитами судів;
- 5) тлумачення законів України [2, с. 87].

Слід зауважити, що перед процесом інтерпретації законів України або їх окремих положень Конституційний Суд України має дослідити питання їх відповідності Конституції України, оскільки, будучи визнаним неконституційним, закон втрачає юридичну силу та не підлягає тлумаченню. Юридичну діяльність щодо інтерпретації норм Конституції України та законів України Конституційний Суд України здійснює за зверненнями певних суб'єктів у встановленому законом процедурному порядку та виражає в особливій формі

- в інтерпретаційних актах (тобто в рішеннях, ухвалення яких має відповідні юридичні наслідки).

Правотлумачна діяльність Конституційного Суду України ставить питання про правову природу інтерпретаційних актів. Вперше термін «інтерпретаційний акт» щодо актів тлумачення правових норм вжив П.Е. Недбайло, визначивши їх окремим різновидом правових актів, юридичним засобом правильного й ефективного застосування правових норм. Такої ж думки дотримується О. Тупицький, визначаючи рішення Конституційного Суду України про нормативне тлумачення як інтерпретаційні акти. Нормативний зміст цих актів, на думку О. Тупицького, зумовлений тим, що вони містять норми-роз'яснення. Однак цей автор не відносить акти про нормативне тлумачення до розряду нормативно-правових актів, оскільки основною функцією останніх є встановлення нових норм права або скасування чи зміна раніше прийнятих, а інтерпретаційні акти такої функції не виконують [18, с. 90]. Натомість акти Конституційного Суду України про визнання нормативно-правових актів неконституційними, на його думку, можуть вважатися нормативно-правовими. Обидва види актів Конституційного Суду України А. Єзеров відносить до актів судової правотворчості як особливого виду правотворчості, який є процесом здійснення судовою владою правотворчої функції в поєднанні з її правозастосовною та інтерпретаційною функціями під час розгляду конкретної справи, результатом якої є правоположення, що містяться у сформульованих судом у мотивувальній частині рішеннях, які мають обов'язкову силу не тільки для сторін у справі, а й для інших суб'єктів права, відповідно до закону, внаслідок дії принципу ієрархічності судової системи (обов'язковість рішень вищих судів для нижчих) або через їх переконливість під час розгляду аналогічних справ [1, с. 44].

Рішення Конституційного Суду України, які містять тлумачення, поширюють свою дію на завчасно необмежену кількість суспільних відносин; вони розраховані на застосування кожен раз, коли виникають обставини,

передбачені конституційною нормою. Однак вони не містять нових правових норм, тому, на думку М. Котенка, не можуть вважатися джерелами права, хоча й мають деякі їх властивості [3, с. 64]. Зміст рішень про тлумачення не може бути відокремлений від змісту конституційної норми, яка тлумачилася. Рішення Конституційного Суду України про тлумачення може стати підставою для судового оскарження в судах загальної юрисдикції відповідних рішень та дій, якщо під час їх ухвалення суб'єкти керувалися неправильною інтерпретацією своїх прав та/ або повноважень.

Зміст рішень Конституційного Суду України про тлумачення складають відповідні правові позиції. А. Зубенко зауважує, що правовими позиціями можна вважати тільки ту частину рішення чи висновку Конституційного Суду України, у якій міститься правовий висновок, викладається правове розуміння Конституційним Судом України положень чи принципів, встановлених у Конституції України та законах України [2, с. 87]. Проте неабияке значення для правозастосування має не лише кінцевий результат розгляду Конституційним Судом України справ, віднесених до його компетенції, а й з'ясування засад, які враховувалися під час прийняття відповідних актів, його аргументації, мотивування ним своїх рішень. Тому під правовими позиціями Конституційного Суду України слід розуміти не лише остаточний варіант його рішення (резолютивну частину), а й систему правових аргументів, які використовувалися для його обґрунтування, уявлення Конституційного Суду України про сутність розглядуваної ним проблеми й висновки, до яких він доходив під час її вирішення.

Фактично правові позиції Конституційного Суду України є формою й результатом інтерпретації ним Конституції України й законів України. При цьому така інтерпретація здійснюється не лише в межах конституційного провадження щодо офіційного тлумачення Конституції України й законів України, а й у справах про конституційність правових актів, а також під час здійснення Конституційним Судом України інших своїх повноважень.

Отже, змістом офіційного тлумачення Конституційним Судом України Конституції України та законів України є їх конкретизація, уточнення, деталізація. Це інтерпретаційні норми, у яких наведено приписи щодо того, як розуміти той чи інший термін, вираз або правову норму в цілому, як її застосувати. Це нормативні тлумачення, норми-роз'яснення, які сприяють правильній реалізації Конституції України та законів України й у цьому розумінні є допоміжними правилами. Їх допоміжний характер має вияв у тому, що вони не можуть бути застосовані окремо від положень, що тлумачилися, вони діють лише разом із ними. Крім того, правозастосовні акти не можуть ґрунтуватися на цих роз'ясненнях, а лише на положеннях Конституції України та законів, які роз'яснювалися, оскільки під час вирішення конкретних справ необхідно посилатися на правові норми як на юридичні підстави для виникнення, зміни або припинення правовідносин і лише додатково на їх офіційні роз'яснення, надані Конституційним Судом України. Визнаючи за інтерпретаційними актами обов'язковий та загальнодержавний характер, О. Тупицький також називає їх такими, що мають допоміжний характер, оскільки вони можуть бути застосовані лише у зв'язку із застосуванням відповідної норми [18, с. 91]. Натомість існує думка, що інтерпретаційні акти мають самостійне значення, їх зміст повністю спрямований на роз'яснення змісту правових норм, вони відображають результати нормативних узагальнень юридичної практики. Більш того, наприклад, А. Єзеров вважає, що «правова позиція, сформульована конституційним судом під час офіційного тлумачення, може зберігати своє значення й після відміни акта, який тлумачився, або ж стати правовою основою для прийняття нового акта» [1, с. 45]. Прийняття на основі рішення Конституційного Суду України нових актів іншими органами не викликає заперечень: це нормальна практика, Конституційний Суд України може навіть прямо звернути увагу відповідного органу на прийняття акта. Проте А. Єзеров, на жаль, не пояснив своєї позиції щодо зберігання інтерпретаційним актом свого значення після скасування акта, що тлумачився. Вважаємо таку

позицію неприйнятною, оскільки правова позиція щодо тлумачення норми права втрачає чинність одночасно зі зміною або скасуванням цієї норми права.

Офіційне тлумачення Конституції України та законів України Конституційним Судом України має «зворотну силу». Її межі визначаються моментом набуття чинності відповідними положеннями Конституції України та законів, оскільки під час дії правової норми, яка не змінювалася, її зміст залишається незмінним, а офіційним тлумаченням встановлюється той смисл, який вклав у неї законодавець. Тому норми права мають зміст, розкритий офіційним тлумаченням, та мають застосовуватися відповідно до цього змісту. Із цього постає, що підзаконні акти застосування, які не відповідають офіційному тлумаченню відповідних положень Конституції України або законів, підлягають скасуванню. Саме тому офіційне тлумачення важливе для подальшої нормотворчості відповідних суб'єктів, правозастосовної практики [2, с. 88].

Таким чином, для сучасної юридичної практики важливе значення має положення про те, що рішення Конституційного Суду України є остаточними та не підлягають оскарженню. Це унікальна правова ситуація, коли акти окремого органу мають у правовій системі особливий статус. Таких властивостей немає в інших видів правових актів. Тому завжди актуальною буде проблема якості цих рішень, недопущення помилок у тлумаченні, оскільки такі помилки дуже важко виправити в звичайному режимі (як правило, лише через внесення змін до Конституції України та законів України).

ВИСНОВКИ

Таким чином, проблема тлумачення є однією з традиційних проблем юридичної науки. Вона має самостійне значення в процесі наукового чи повсякденного пізнання державно-правового життя.

Тлумачення норм права - це інтелектуально - вольова діяльність суб'єктів права відносно оцінки і роз'яснення правових норм з метою їх реалізації із додержанням всіх канонів закону, яка знаходить свій прояв у формі спеціального акта реалізації матеріальних правових норм, що видається уповноваженими органами влади з метою забезпечення законності та правопорядку.

Тлумачення права служить правильному, точному і однозначному розумінню нормативно-правових актів, що в свою чергу впливає на стан законності і правопорядку. Особливе значення тлумачення набуває в процесі правового виховання і правової пропаганди. Тлумачення права розкриває своє високе юридичне призначення і в той же час не виходить за межі законності в умовах демократії, правової держави, розвинутої правової культури. Тлумачення нормативних актів надзвичайно важливе для застосування правових норм до конкретних фактів громадського життя, для здійснення правосуддя.

У вітчизняній юридичній літературі проблема правової природи інтерпретаційних актів і досі залишається актуальною, адже наукові публікації не дають повного та однозначного уявлення про їх правові властивості. Акт офіційного тлумачення (інтерпретаційний акт) — це акт-документ, який містить роз'яснення змісту і порядку застосування норми права, сформульоване уповноваженим органом у межах його компетенції, що має обов'язкову силу для всіх, хто застосовує певну норму. До основних ознак інтерпретаційно-правового акту належать такі: має чинність у сукупності з тим нормативно-правовим актом, в якому містяться норми права, що тлумачать, залежить від нього та, як правило, розділяє його долю, є

формально-обов'язковим для всіх, хто застосовує певну норму, не виходить за межі норми права, що тлумачиться, являє собою уточнювальне судження про норму права, а не новий нормативний припис, приймається тільки правотворчими або спеціальними уповноваженими суб'єктами, має спеціальну письмову форму вираження.

Необхідність чіткого уявлення про зміст діючих норм виникає в ході правотворчої роботи. Ні видати новий акт, ні систематизувати наявні не можна без знань справжньої волі законодавця, що одержала офіційне вираження. Процес тлумачення неминучий при реалізації правових норм органами суду прокуратури, арбітражу, інших державних органів, при укладанні угод і договорів господарськими структурами, у діяльності партій, суспільних об'єднань, при здійсненні цивільних юридично значимих дій і т.д. Від правильного, всебічного і глибокого тлумачення нормативні актів багато в чому залежить зміцнення законності, охорона прав і законних інтересів громадян.

Метою офіційного тлумачення Конституційним Судом України Конституції України та законів України є встановлення їх однозначного та правильного розуміння й застосування на всій території держави. Конституційний Суд України не має права виходити за межі Конституції України під час інтерпретації її положень, інакше він буде виступати порушником Конституції України

Правова природа інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України має полягати у виявленні правової та фактичної сутності нормативно-правових актів та їх складових, а не в їх доповненнях або змінах.

Однак проблема тлумачення ще мало вивчена і вимагає подальшого більш широкого розгляду, адже незалежно від джерела, від якого виходить роз'яснення законодавства, саме воно допомагає забезпечувати правильне й однакове розуміння і застосування норм права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єзеров А. Інтерпретаційна діяльність Конституційного суду України / А. Єзеров // Юридичний вісник. - 2014. - № 6. - С. 38-46
2. Зубенко А. В. Герменевтичні принципи дослідження інтерпретаційних актів / А. В. Зубенко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право. - 2010. - Вип. 9. - С. 83-88
3. Котенко М. В. Спосіб тлумачення правових норм як юридична категорія / М. В. Котенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. - 2013. – Вип. 21. Т1. - №Ч.2. – С. 62–64.
4. Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права : навчальний посібник. – 3-тє вид., змін, й доп. – Тернопіль: Карт-бланш, 2012. – 247 с.
5. Кретьова І. Ю. Тлумачення права: доктрини, розвинуті Європейським судом з прав людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / І. Ю. Кретьова ; кер. роботи О. В. Петришин ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2015. – 20 с.
6. Кретьова І. Тлумачення положень про права людини Страсбурзьким судом: основні принципи та доктрини / І. Кретьова // Вісник Національної академії правових наук України. - 2014. - № 4. - С. 165-175.
7. Кривошия І. Тлумачення норм права на основі філософських поглядів Іммануїла Канта / І. Кривошия // Юридична Україна. - 2015. - № 6. - С. 4-10.
8. Лепіш Н. Я. Структура актів тлумачення норм права / Н. Я. Лепіш // Публічне право. - 2013. - № 2. - С. 307-313.
9. Малишев Б. В. Телеологічний спосіб тлумачення норм права: загальнотеоретичні аспекти / Б. В. Малишев // Адвокат. - 2011. - № 10. - С. 7-14.
10. Матвеева Л. Г. Юридична природа та місце офіційних інтерпретаційних актів у правовій системі України : дис. ... канд. юрид.

- наук : 12.00.01 / Лілія Георгіївна Матвєєва. - К., 2005. - 200 с.
11. Молибога М. П. Функції та методи тлумачення права / М. П. Молибога // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2010. - № 11. - С. 109-114.
 12. Палешник С. І. Способи тлумачення норм права Європейським судом з прав людини / С. І. Палешник // Проблеми законності. - 2015. - Вип. 128. - С. 237-245.
 13. Палешник С. Інтерпретаційні акти в судовій практиці / С. Палешник // Вісник Національної академії правових наук України. - 2013. - № 4. - С. 261-268.
 14. Прийма С.М. Ознаки тлумачення норм права / С. М. Прийма // Вісник Академії правових наук України. - 2009. - № 3(58). - С. 239-248.
 15. Савенко М. Д. Класифікація принципів тлумачення норм права / М. Д. Савенко // Наукові записки НаУКМА. - 2014. - Т. 155. - С. 9-13.
 16. Сердюк І.А. Нормативно-правовий акт у співвідношенні з актом застосування та актом тлумачення норм права/ І. А. Сердюк // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. - 2010. - Вип. 3. - С. 152-159
 17. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник / О. Ф. Скакун. - 2-ге вид. - К. : Алерта : ЦУЛ, 2011. - 520 с.
 18. Тупицький О. До питання виконання інтерпретаційних актів Конституційного Суду України / О. Тупицький // Вісник Конституційного Суду України. - 2013. - № 6. - С. 86-92
 19. Шутак І.Д. Юридична техніка тлумачення норм права / І.Д. Шутак // Науково-інформаційний вісник Право. – 2015. – № 11. – С. 18-24.
 20. Юхимюк О. М. Функції правозастосовного тлумачення норм права / О. М. Юхимюк // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ, 2011. - № 4. - С. 91-95.